

Hmotná kultura v archeologii středověku a novověku

2. Archeologické prameny a formativní procesy,
chronologie a datovací metody

Archeologické transformace

1) Formační zánikové procesy (kvalitativní):

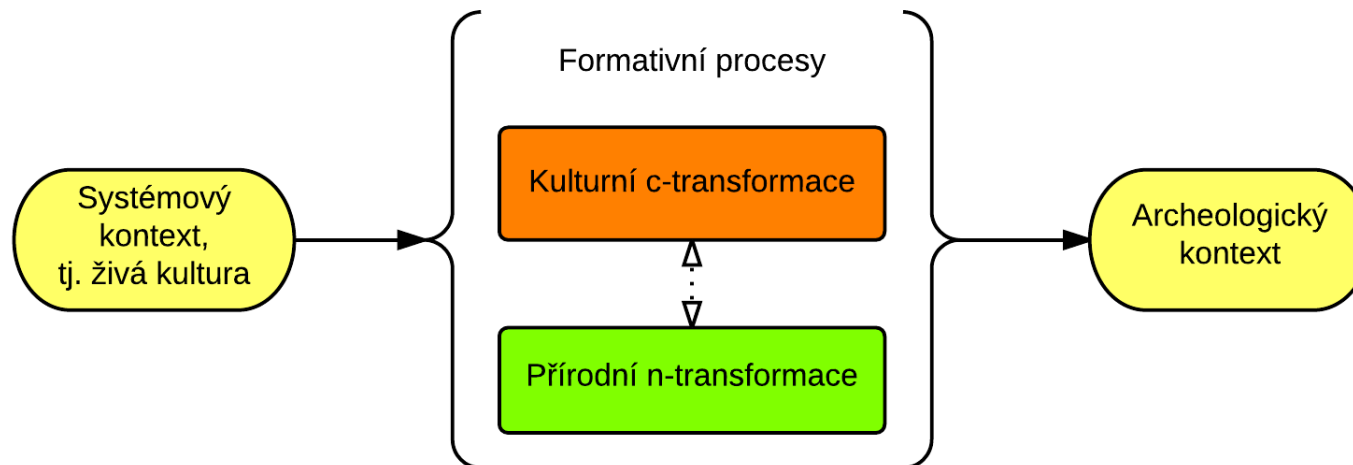
- **archeologizace:** přeměna živého světa v archeologické prameny
- vyřazení ze živé kultury vlivem poškození, opotřebení nebo zničení

2) Postdepoziční změny (kvantitativní):

- fragmentace (redukce)
- změna polohy
- rozpad materiálu: fyzikální, chemické a biologické činitele

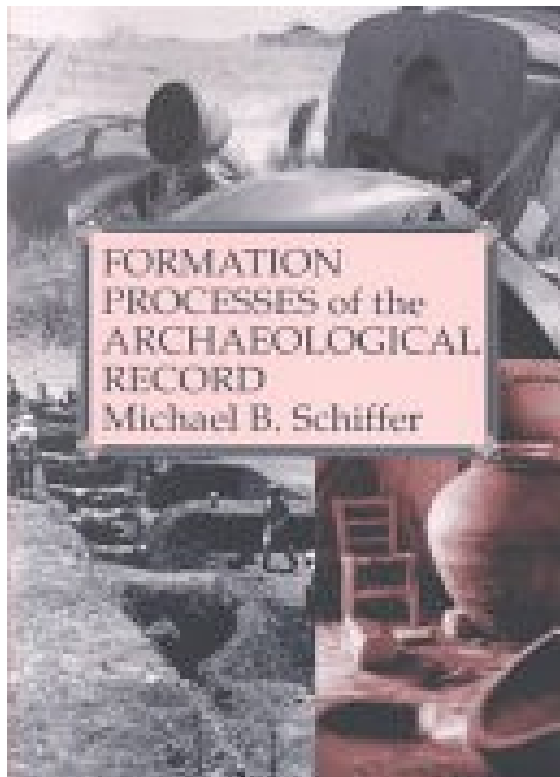
1. Formativní zánikové procesy

- **Michael Brian Schiffer** – proces přechodu ze živé kultury do mrtvé kultury (archeologizace)
- **C-transformace** (culture transformations) – změny způsobené činností lidí (záměrná činnost)
 - po zániku funkce jsou archeologické artefakty vyřazeny ze systémového kontextu vlivem formačních procesů a stávají součástí **odpadu**
- **N-transformace** (nature transformations) – změny způsobené přírodními procesy (eroze, sedimentace, klima)

Druhy transformací	Činitelé	Procesy	Archeologická situace (prostředí)	Aspekty transformací keramiky
C-transformace M. B. Schiffer 1987	Antropogenní	záměrná akumulace záměrná eroze	Ad a) pozitivní uložení (vrstvy, výplně, navážky) Ad b) negativní uložení (výkopy, stykové plochy), planýrky	Formální (kvantitativní, kvalitativní) a prostorové změny – fragmentarizace, rozčleňování, přemísťování
N-transformace M. B. Schiffer 1987	Přírodní	akumulace eroze	Fluviální, koluviální sedimenty	Formální (zejm. kvalitativní) a prostorové změny - rozčleňování, přemísťování, obrušování (abraze), rozrušování (eroze)

Čapek, L. 2010, Depoziční a postdepoziční procesy středověké keramiky na parcelách Českých Budějovic. Plzeň, 22, tab. 1.

- **Schiffer, M. B.:**
 - **1976:** Behavioral Archaeology. New York.
 - **1983:** Toward the identification of formation processes. American Antiquity 48, 675-706.
 - **1987:** Formation Processes of the archaeological Record. Albuquerque.

Predepoziční E. Neústupný 2007	Antropogenni	konzumpce změny účelu	Konzumpční, skladovací areál	Účelová diferenciacie keramiky, kumulace (živost)
Zánikové depoziční E. Neústupný 2007	Antropogenni	poškození vyhození zanechání opuštění znenpřístupnění ztráta	I) nezáměrný odpadový areál na veřejných a privátních prostranstvích, II) záměrný odpadový areál (hnojiště, smetiště, jímka, odpadí jáma, zahloubená dutina)	Formální (zejm. kvantitativní) a prostorové změny – fragmentarizace, redukce, přemísťování, kumulace
Postdepoziční E. Neústupný 2007	Antropogenni Přírodní	geoturbace antropoturbace pedoturbace faunaturbace floraturbace biochemie	Ad a) koluviální erozní vrstvy, fluviaální akumulované sedimenty Ad b) navážky, planýrky, superpozice, výkopy, prošlapávání, vyloupení	Formální (zejm. kvalitativní) a prostorové změny – redukce, rozčleňování, obrušování (abraze), rozrušování (eroze)
Zbytky a odpad E. Neústupný 2007	Antropogenni	odložení skladování reparace reutilizace recyklace	Skladovací areál	kumulace
Sensu stricto Macháček 2001 E. Neústupný 2007	Antropogenni	exkavace postexkavace	Ad a) terénní výzkum Ad b) laboratoř, depozitář	Redukce, selekce, skartace, ztráta
Kvartérní „informační“ E. Neústupný 2007	Antropogenni Automatická	1. analýza dat 2. syntéza dat	Archeolog, pracoviště	Redukce dat

2. Postdepoziční změny

- **Predepoziční transformace:** změny účelu a funkce
 - sekundární využití nádob: obaly na potraviny, k ukládání předmětů (schránky na mince, cennosti), obaly rituálních obětí (stavebních)
- **Zániková transformace:** vyloučení ze živého světa ztrátou účelu
 - životnost nádob: poškození, vyřazení, vyhození, opuštění vlivem událostí (požár, válka), zneprístupnění (oběť), zapomenutí (depot)
 - kulturní (terciální) zbytek: střepy: jako přesleny, zpevnění cest, tyglíky, klenby pecí
- **Postdepoziční transformace:** působení na „mrtvé“ předměty
 - a) antropogenní: čištění jímek, redepozice (planýrky, navážky), překování
 - b) přírodní: geoturbace – eroze fluviálních svahových sedimentů
 - akumulace povodňových (alluviálních) sedimentůbioturbace – porušení: faunaturbace, floraturbace, pedoturbace
- **Sensu stricto** (v uším slova smyslu): hrubá exkavace, smíchání nálezů (redukce)
- **Kvartérní transformace:** výběr nebo redukce archeologických pramenů

Odpadové areály ve středověku

- **Odpad** – předměty, které ztratily funkci a byly záměrně zničeny, vyhozeny a pohřbeny
 - struktura odpadu může identifikovat typ sídelního areálu a jeho ekonomický či sociální status
 - **behaviorální archeologie**: zabývá se studiem lidského chování
 - E. Neustupný**: předměty „překážející“ pohybu a provozu – intencionální (záměrný) produkt
 - **2 rozměry**: a) prostorový (kde)
 - b) časový (jak dlouho)
 - **M. B. Schiffer: 1983, 1987**: 3 kategorie: z hlediska prostoru a způsob zániku artefaktů
 - 1) primární odpad – zůstává ležet v místě zániku (in situ, kuchyň)
 - 2) sekundární odpad – odklizen jinde: dvůr, veřejná prostranství, jímky
 - 3) odpad de facto – zůstává na místě (opuštění nebo pohřbení)
 - **M. Kuna a E. Neustupný: 2007**: 4) terciální odpad (odpad vyššího řádu): redepozice ze sekundárního uložení, čištění jímek, planýrky

Odpadový areál	Proces	Archeologická situace	Projevy na keramice
Primární	Zanechání in situ	Krátkodobě vytvářené pohřbené situace, podlahové vrstvy, pasivní plochy, „pasti na artefakty	Drobné zlomky přibližně stejné velikosti s velkou slepitelností náleží úzkému spektru keramických tříd nebo keramických typů, mezi nimiž je menší prostorový rozptyl zlomků
Sekundární	Vyhození Odklizení Přemístění	a) kulturní souvrství na veřejných a privátních plochách b) odpadní jámy, jímky, hnojiště, smetiště, dutiny, studny	Ad a) drobné rozšlapané zlomky malých rozměrů s větším prostorovým rozptylem zlomků a větší variabilita keramických tříd nebo keramických typů Ad b) ostrohranné zlomky středních a větších rozměrů s velkou slepitelností, ojediněle torza nebo celé nádoby, stopy poškození (přepálení, očazení, usazeniny, na vnitřní straně nádob) s malým prostorovým rozptylem zlomků
Terciární	Redepozice vrstev	a) přírodní splachové, svahové a povodňové sedimenty b) antropogenní navážky, planýrky, zásypy	Otřelé zlomky středních a menších rozměrů s malou slepitelností náleží širokému spektru keramických tříd a keramických typů; stopy mechanického poškození (eroze); větší prostorový rozptyl zlomků
De facto	Zánik objektu	a) požárové destruktivní vrstvy, situace pohřbené pod zánikovými sedimenty b) intencionálně uložené depoty	Ad a) velké zlomky s velkou slepitelností v torza, celé nádoby, hrnčířské vsádky, stopy po žáru (druhotné přepálení, pórovitost) Ad b) celé nádoby

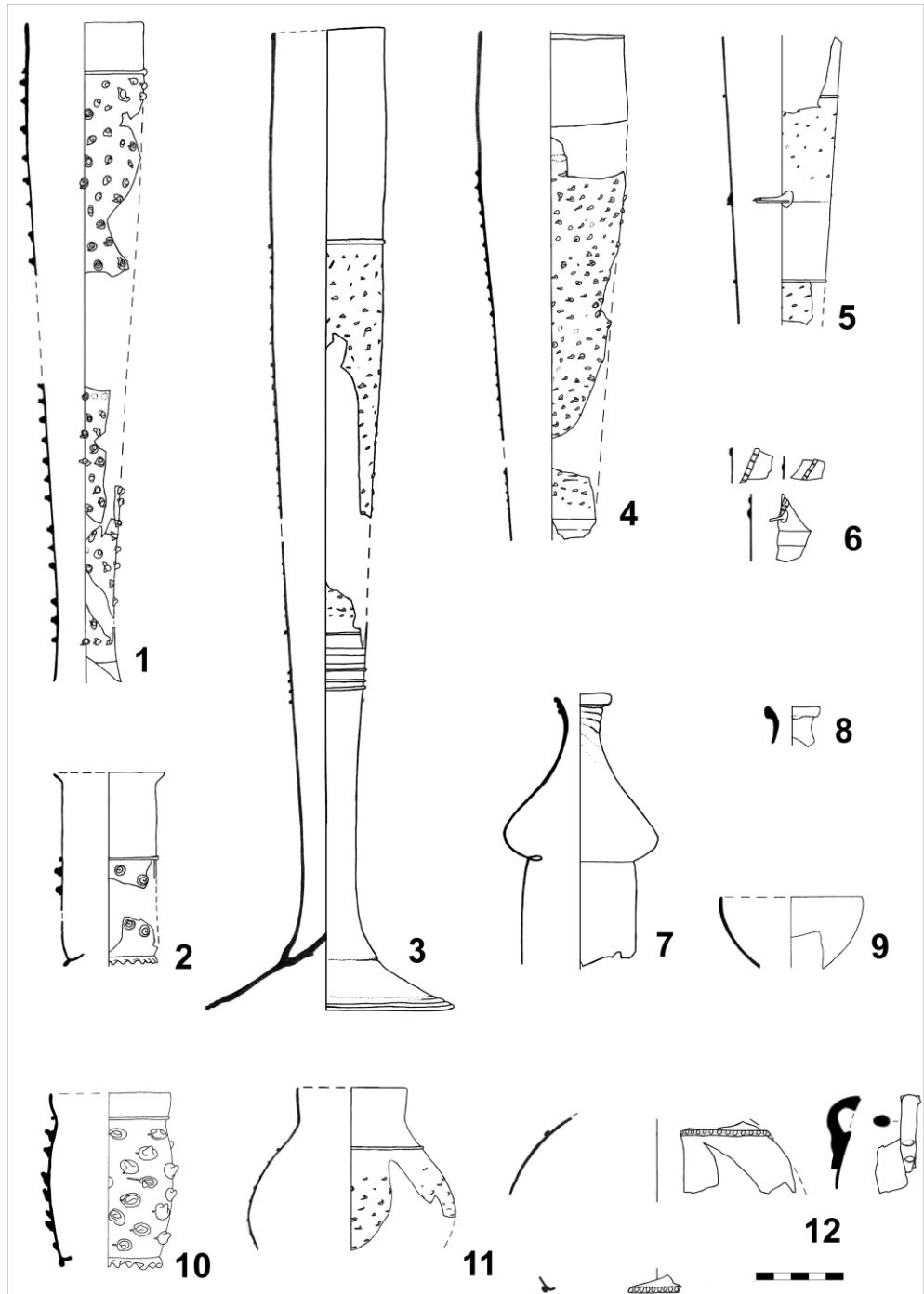
Čapek 2010, 28; tab. 2

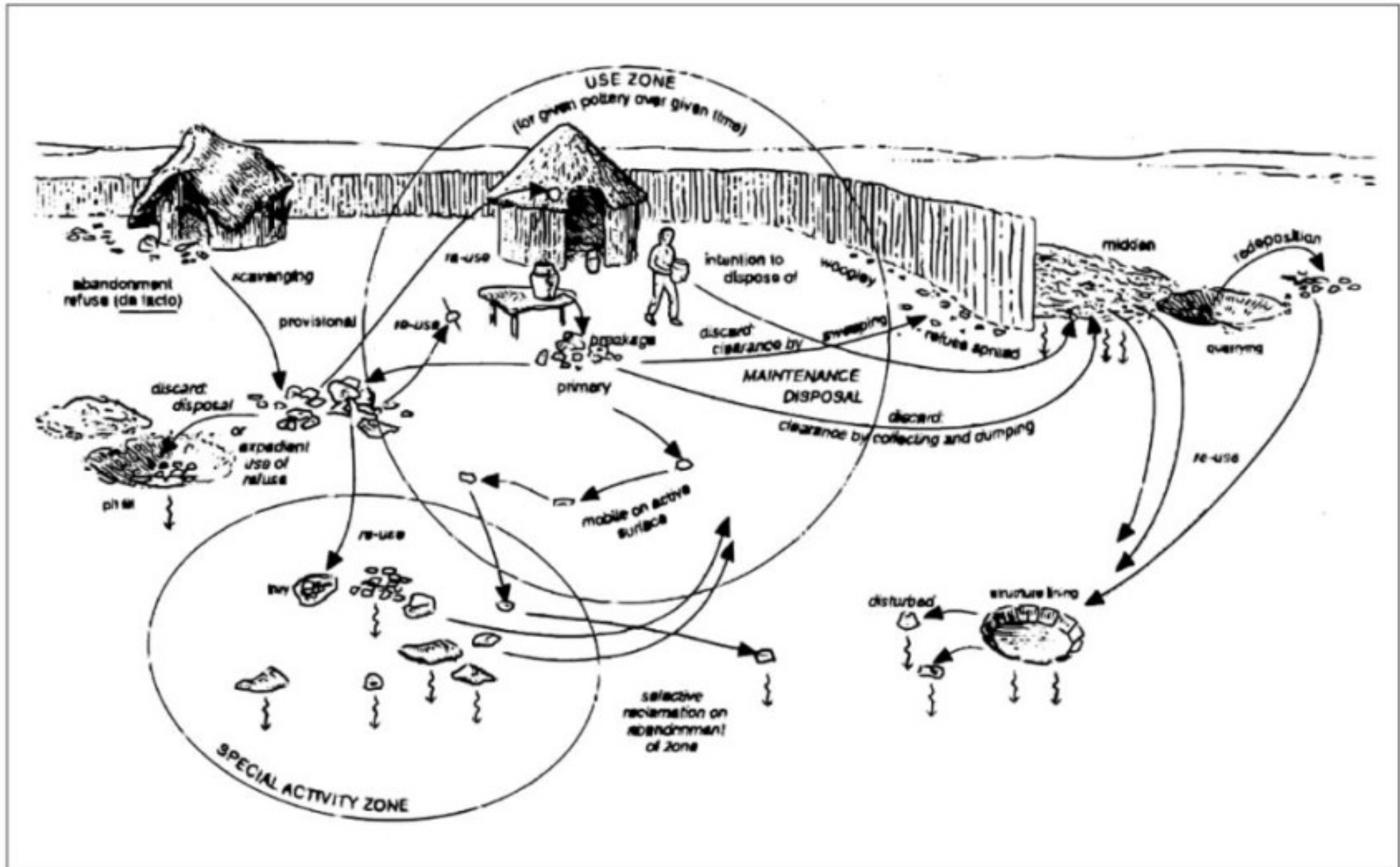
- **1994 – Opava - Masařská ul. (6)**
 - několik jímek
 - zlomky ker. a dřevěných nádob
 - zvířecí kosti, útržky kůží
 - střepy skleněných nádob

- **Jímka č. 5 – hl. 390 cm**
 - využívána cca 100 let
 - enormní množství skla
 - číšky, poutnická lahev
 - číše českého typu (okolo 90 ks.)
(58 ks.: v Praze-Rybné ul.; komenda něm. rytířů)

- **Interpretace – středověká krčma (15. stol.)**
 - kupecký sklad
 - odpad z domácnosti (hostina)

Model distribuce odpadových areálů (podle Needham - Spence 1997, 78, fig. 2).

- **Odpadový areál** – intencionální místo definitivního uložení odpadu v sídelních komponentách
 - procesy ovlivňující strukturu a dochování odpadu:
 - 1) způsob geneze odpadu
 - 2) akumulace a stálost odpadu
 - 3) způsob dochování odpadu
 - ovlivňující faktory:
 - a) velikost populace
 - b) délka osídlení
 - c) sociální status obyvatel
 - d) technologická a ekonomická úroveň
 - e) úroveň konzumace stravy
 - f) frekvence obnovování a přestaveb
 - g) pozice lokality v produkční a směnné sféře
 - h) retenční (zadržovací) schopnosti odpadních objektů
 - i) spotřeba paliva

- **Ulrike Sommer** – dělí odpad podle: velikosti, kvality, míry znečištění a rizika nebezpečí
 - 1) mikroodpad: malý snadno přemístitelný
 - 2) velký odpad: špinavý a znečišťující (hygienicky a zdravotně závadný)
 - 3) obnovitelný odpad: odklízí se když brání v pohybu

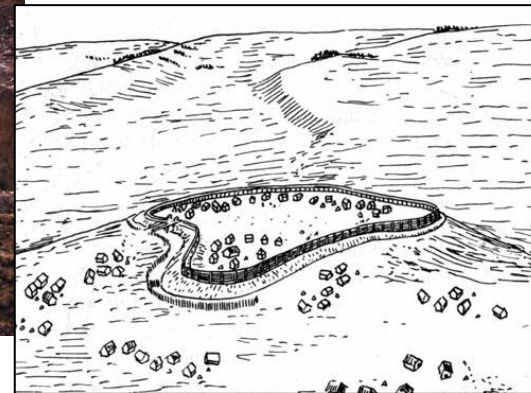
- prostorové členění areálů:
 - 1) vnitřní areály aktivit: odpad průběžně odstraňován (překáží v práci)
 - 2) pasivní areály: nejsou intenzivně využívány
 - 3) skladovací areály obnovitelné odpadu: provizorní uskladnění
 - 4) pasti na artefakty: odklizení nebo vyhození artefaktů
 - 5) vnější areály aktivit: veřejně přístupné
 - 6) vnější skladovací areály: dlouhodobé skladování (dřevo, keramika, kůže)
 - 7) místa odklizení: např. u hradeb
 - 8) areály domácího odpadu: konečné uložení (jímky, cisterny)
 - 9) areály specifických aktivit: nebývají čištěny

Periodizace

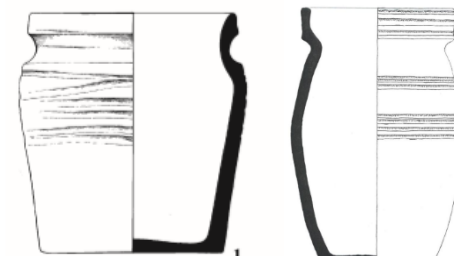
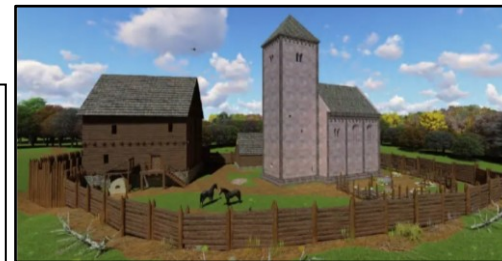
• Raný středověk:

Lutovský, M., 2009: Raně středověká archeologie v Čechách.

1. Časněslovanské období: 530/560 - 650/700
2. Starší doba hradištní: 650/700 - 800/850
3. Střední doba hradištní: 800/850 - 950

4. Mladší doba hradištní: 950 - 1150/1200
5. Pozdní doba hradištní: 1200 - 1250

- L. Krušinová: Státní archeologický seznam**

- rs. 1: raný středověk 5. stol. – 600
- rs. 2: raný středověk 600 – 800
- rs. 3: raný středověk 800 – 1000
- rs. 4: raný středověk 1000 – 1200

vs. 1: vrcholný středověk 1200 – 1300

vs. 2: pozdní středověk 1300 – 1500

no. 1 - novověk 1 1500 – 1650

no. 2 - novověk 2 1650 – současnost

- Raný novověk (Early modern Age):** 1400/1500 – 1650
- Novověk (Pre-modern Age):** 1650 – 1790/1800
- Industriální období (Industrial Age):** 1800 – 1900

- P. Vařeka – G. Blažková – J. Žegklitz:**

15./16.stol.: nástup raně novověkých tvarů (keramika)

